

VZÁJOMNÉ HĽADANIE IDENTITY: SLOVENSKO-MACEDÓNSKE LITERÁRNE, KULTÚRNE A JAZYKOVÉ KONTAKTY V 20. STOROČÍ A V SÚČASNOSTI

Reciprocal Exploration of Identity: Slovak-Macedonian Literary, Cultural and Linguistic Relations in the 20th Century and Beyond

Zvonko Taneski

Abstract: TANESKI, Zvonko. *Reciprocal Exploration of Identity: Slovak-Macedonian Literary, Cultural and Linguistic Relations in the 20th Century and Beyond*. The main aim of the paper is to present a literary-historical analysis of the Slovak-Macedonian literary, cultural and linguistic relations in the 20th century and beyond. The study offers an overview of the history of literary translation which has had a major impact of the nature of the Slovak-Macedonian literary and linguistic associations. Other forms of contacts, especially of cultural and historical character, are mentioned as well. Finally, a detailed survey of bibliography is included, which covers the variety of Slovak-Macedonian literary landscape. These also include translations and book reviews from 1945 to 2012.

Key words: *Slovak literature, Macedonian literature, reciprocal contacts, cultural context*

Abstrakt: TANESKI, Zvonko. *Vzájomné hľadanie identity: slovensko-macedónske literárne, kultúrne a jazykové kontakty v 20. storočí a v súčasnosti*. Tento príspevok si kladie za cieľ podať literárnohistorickú analýzu doterajších slovensko-macedónskych literárnych, kultúrnych a jazykových vzťahov v 20. storočí. Pri štúdiu dejín umeleckého prekladu sme sa pozerali na interpretáciu slovensko-macedónskych literárnych vzťahov a kontaktov cez prizmu kultúrnohistorického charakteru. Na záver upozorňujeme na našu bibliografiu, ktorá poskytuje globálny prehľad o doterajších slovensko-macedónskych vzájomných knižných prekladoch od roku 1945 do roku 2012.

Kľúčové slová: *slovenská literatúra, macedónska literatúra, vzájomné kontakty, kultúrny kontext*

Tento príspevok si kladie za cieľ podať literárnohistorickú analýzu doterajších slovensko-macedónskych literárnych, kultúrnych a jazykových vzťahov v 20. storočí, osobitne po roku 1945. Práca je čiastočne aj syntézou doterajšieho výskumu slovensko-macedónskych literárnych vzájomných kontaktov, ktoré od roku 1945 doteraz stáli na okraji pozornosti niekoľkých slovenských, českých a macedónskych bádateľov. Širšie a doteraz neprebádané literárne súvislosti, ktoré sú predmetom dvoch publikácií o uvedenej problematike¹, považujeme za súčasť literárnych, kultúrnych a jazykových vzťahov. Doterajšie práce i naše spomínané knihy vytvárajú problémovú os komparatívnej výskumnej metódy. Komplex súvislostí je determinovaný charakterom vzťahov, ktoré sa realizovali prostredníctvom literárneho materiálu: v takto vymedzenej problematike výskumu, selektívny výber príbuzných faktov a javov je zameraný tak, aby metodicky systematizoval výskum, ktorého

¹ TANESKI, Zvonko. *Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy*. Bratislava 2009, 306 s. ТАНЕСКИ, Звонко. *Македонско-словачки компаративни согледби – студии и интерпретации*. Скопје 2012, 367 s.

cieľom je poukázať na to, aké miesto a význam má prijímaná literatúra a kultúra v prijímajúcom slovenskom či macedónskom literárnom a kultúrnom kontexte.

Pri štúdiu dejín umeleckého prekladu sme sa pozerali na interpretáciu slovensko-macedónskych literárnych vzťahov a kontaktov cez prizmu kultúrnohistorického charakteru, všimli sme si predovšetkým, ako sa v literatúre originálu nazerá na čitateľa a aké posuny sa uskutočňujú v danej oblasti v kultúre prekladu. Dejiny slovenského prekladania z macedónskej literatúry a macedónskeho prekladania zo slovenskej literatúry sú teda v práci ponímané ako kultúrnotvorný jav.

Nesmieme podceňovať skutočnú hodnotu a reálny dosah pomerne pravidelného záujmu slovenskej kultúrnej verejnosti o Macedónsko a macedónsku literatúru a jazyk. Pritom sa však musí zdôrazniť aj ten fenomén (ktorý platil v niektorých vývinových etapách aj na Slovensku), že „o málokteré otázky existuje tak bohatá a hlavne tak rôzne a protikladne traktovaná literatúra nesternej vedecké objektivity, jako právě o otázky makedonské“². Práve preto sa medzi porovnávanými literatúrami črtá nové chápanie vzťahov, možnosť pozrieť sa na ne očami nových výskumných postupov, zblížiť ich s potrebami súčasnej vedy, aby sa stali aktívnou zložkou aktuálnej poznatkovej, výskumnej, a teda aj pragmatickej kultúrno-spoločenskej aktivity³. Slovenská jazykovedná a literárnovedná spoločnosť bola napriek všetkému prestúpená veľkými sympatiami k Macedónsku, aj keď Slováci zo všetkých južnoslovanských národov poznali Macedóncov asi najmenej, čo spôsobovala nielen geografická vzdialenosť, ale aj celý rad iných príčin. Na Slovensku sa doteraz neprofiloval odborník na macedonistiku, avšak sympatie boli bezprostredné a trvalé aj napriek tomu, že skutočný záujem o macedónsky jazyk a literatúru sa v podstate obmedzoval

² DOROVSKÝ, Ivan. *Makedonie: Zrození, nebo obrození národa?* Boskovice 1995, s. 4.

³ Z kultúrno-historického hľadiska je veľmi zaujímavé, že slovenská inteligencia pomerne skoro tušila to, že macedónska otázka je „zamotaná“, a že musí byť do budúcnosti spravodlivo vyriešená. O tom svedčí aj príspevok Jozefa Škultétyho v Slovenských pohľadoch z roku 1891 s názvom *Jazyk makedónskych Slavianov*. Škultéty sa venoval literárnej histórii a jazykovede, podieľal sa na upevňovaní slovenskej spisovnej normy. Celé Škultétyho dielo vznikalo z aktuálnych literárnych potrieb a jasne sa v ňom črtá slovanská orientácia: preto niet divu, že sledoval aj situáciu v Macedónsku. Škultéty v Slovenských pohľadoch vtedy napísal: „V etnografii slavianskej jest hodne zamotaných a dosiaľ nerozriešených otázok. Z týchto v poslednom čase vychytená je otázka o jazyku a národnosti makedónskych Slavianov, ale takým spôsobom, že z nej stal sa nemilý, trápny spor slaviansky“ (ŠKULTÉTY, Jozef. *Jazyk makedónskych Slavianov*. In *Slovenské pohľady*, roč. 11, 1891, č. 3, s. 196). Vzhľadom na to, že Škultéty aj prekladal, predovšetkým z ruskej literatúry, a jeho preklady neostali bez odozvy na domáci literárny vývin, treba ešte podotknúť, že Škultéty sa vo svojom článku odvoláva aj na profesora T. Florinského, ktorý v *Živej Starine* píše: „Vzniknul srbsko-bulharský spor o jazyku a národnosti makedónskych Slavianov, tohto času majúci už celú literatúru. Žiaľ, literatúra tá je veľmi biedna, v nej niet trudov nestranných, výskumov správnych a zovrubných, na základe ktorých možno bolo by prísť k vernému a završenému riešeniu otázky. Naopak, ona pozostáva z politických brošúr a pamfletov alebo z diel pseudo-vedeckých, vedomky tendenčných, ktoré nielen nerozjasňujú vec, lež robia v nej ešte väčší zmätok. Terajšie politické polozenie Srbska a Bulharska len napomáha rozvitiť náruživosti v polemike medzi srbskými a bulharskými pisateľmi. Ostatne, spravodlivosť žiada vyznať, že najväčšiu náruživosť a ostrosť v polemike i najmenšiu objektivnosť a kritičnosť v úsudkoch badať v článkoch, brošúrach a knihách o Makedonii, vydávaných na srbskej, a na bulharskej strane.“ (ŠKULTÉTY, Jozef. ref., s. 196). Je to tak, pretože sa napokon aj „o makedonském problému začalo v mezinárodní politice hovořit v souvislosti s národnostním vyzráváním v okolních společensky pokročilejších zemích. Postupně se formující národní hnutí Řeků, Bulharů a Srbů se začínala přibližně od poloviny 19. století stále více zajímat o mezi nimi ležící oblast národnostně dosud nevyhraněné Makedonie a vyvíjet nejrůznější formy propagandistických a politických aktivit, které měly jediný cíl – získat tento region i s jeho obyvatelstvem pro sebe. Makedonie však byla jen jedna a zájmů bylo mnoho. Proto se také zrodila tzv. makedonská otázka, jejímž jádrem se stal spor o to, či vlastně je, resp. komu by v budoucnu mělo náležet makedonské území“ (HLADKÝ, Ladislav. *Makedonská otázka na přelomu 19. a 20. století*. In *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 2009, s. 310).

na jednotlivcov. Z tohto dôvodu úlohu propagátorov macedónskej kultúry v slovenskom prostredí začali plniť väčšinou vyštudovaní kroatisti, srbisti alebo vôbec „juhoslavisti“, v menšej miere bulharisti, čiastočne aj všeobecní slavisti. Časopisecké i knižné preklady z macedónčiny do slovenčiny začali vychádzať po druhej svetovej vojne. Prvými sprostredkovateľmi boli najmä vojvodinskí Slováci, ktorí s Macedóncami žili v mnohonárodnej federatívnej Juhoslávii, čo umožňovalo národné (slovenské) povedomie a ideu slovensko-macedónskej spolupráce konkretizovať v značnom rozsahu. Knižné preklady z macedónčiny začali na Slovensku vychádzať neskôr, čo súviselo s politickým vývinom. Výsledky práce dolnozemskej prekladateľov sa stali súčasťou slovenskej kultúry (knihy vychádzali, resp. hry sa scénicky realizovali na Slovensku a boli určené predovšetkým pre Slovensko). V súčasnosti sa spolupráca s dolnozemskejmi Slovákmi ohľadom macedónskej literatúry nevyvíja príliš priaznivo, ale politický vývin v druhej polovici 20. storočia potvrdil, že počas priaznivých situácií sa spolupráca Slovákov z Dolnej zeme so Slovenskom zintenzívnila v prospech macedónskej literatúry a kultúry. Z týchto dôvodov sa stalo akoby samozrejmosťou, že sa niektoré macedónske umelecké preklady do slovenčiny zhotovili „z druhej ruky“ – prostredníctvom srbčiny, alebo iného južnoslovanského jazyka.

Situácia so slovenskou literatúrou v Macedónsku bola iba o trochu priaznivejšia. Vzhľadom na to, že sa niektorí macedónski bohemisti, slavisti alebo komparatisti v istých obdobiach aktívne špecializovali na slovakistiku, venovali tak hlbšiu a sústredenejšiu pozornosť sledovaniu a prezentácii slovenskej literatúry vo svojom domácom kontexte. Prvé časopisecké preklady vyšli v polovici 50. rokov a knižné vydania registrujeme od 60. rokov 20. storočia.

Pre pomerne dlhé obdobie prekladania a výskumu vzájomných vzťahov je charakteristické sledovanie kvantitatívnych ukazovateľov, výber autorov a preklady nemali vyššie umelecké aspirácie, literárna reflexia na jednej i druhej strane nebola dostatočne erudovaná. Tieto skutočnosti prinášajú so sebou celý rad literárnohistorických i metodologických problémov. Naša práca sa tak nepochybne snaží zaplniť citelnú medzeru slovenskej a macedónskej literárnej historiografie, a to tak úplnosťou pohľadu, ako aj spoločensko-historickou a literárno-historickou interpretáciou materiálu. Snažili sme sa (v uvedených knihách) uchopiť aj „faktografickú extenzitu“ v dobových a dnešných periodikách, v archívnych materiáloch i priamo v preloženej umeleckej tvorbe súčasných slovenských a macedónskych autorov.

Pri štúdiu kultúrnych dejín Macedónska a Slovenska je nevyhnutné mať na zreteli mnoho skutočností, ktoré dokážu celkový pohľad na vec neobyčajne skomplikovať. Preto si objasníme špecifiká historického vývoja oboch krajín, odlišnosť príčin generujúcich konkrétnu situáciu i evolučný rozdiel medzi stavom sveta a kultúry v Macedónsku a na Slovensku. Uvedená periodizácia naznačuje dôležitý fakt, totiž, že obe literatúry sa museli v týchto obdobiach vyrovnávať s procesom rastúceho národného sebauvedomenia a sebavedomia, ktorý vyžadoval permanentné umelecké potvrdzovanie pri aktivizácii sociálnopolitického myslenia. Začiatkom 20. storočia boli sociálne problémy slovenského človeka natoľko výrazné, že národné idey spolu s ideami slovanstva a tradičnými slovensko-macedónskymi vzťahmi sa dostali do úzadia. Platnosť takéhoto súhrnného poznatku o „medziliterárnom“ vzťahu však možno diferencovať z generačného, teda aj historického, presnejšie literárnohistorického hľadiska, a tak dospieť k pravdivému názoru o slovensko-macedónskom medzikultúrnom stretnutí.

Na druhej strane zostávalo Macedónsko stále ako malý národ na Balkáne pod nadvládou imperiálnych politických systémov⁴. Jediná výzva, pred ktorou stála macedónska literatúra vo svojom

⁴ Je veľmi zaujímavé podotknúť fakt, že v období medzi dvoma vojnami bol aj v Skopje (okrem iných väčších miest juhoslovanského kráľovstva) otvorený konzulát Československej republiky (v roku 1925). Konzulát mal plniť predovšetkým politickú požiadavku tým, že bude informovať o situácii v tzv. „južnosrbskom“ území. Konzulát sa dosť aktívne podieľal aj na ekonomických a najmä na kultúrno-osvetových vzťahoch

celkovom vývine do roku 1945, sa implikuje na jej vzťah k dejinám. Zo všetkých iných prejavov macedónskej kultúry sa macedónska literatúra snažila definitívne odstrániť ilúzie o vlastnom trvaní v dejinách. Bolo potrebné demaskovať stáročné predsudky a nepravdy, ktoré sa šíрили (a šíria) o ich národnom bytí. Vo vzťahu transponovania historickej skutočnosti do umeleckej macedónska literatúra splatila svoj tvorivý dlh, keďže sa stala symbolom a najsilnejším potvrdením vlastnej národnej existencie. Pravdaže, status literatúry pri kladení základov národného, kultúrneho a historického vedomia nebol iba jej doménou, môžeme ho pozorovať najmä v niektorých historických obdobiach, aj na príkladoch zo slovenskej literatúry⁵. Na príklade macedónskej literatúry sa ukázalo, ako a nakoľko sa kontinuity v umení rozvíjajú nevyhnutne, do akej miery spájajú do jedného celku duchovnú existenciu národa, jeho kultúru a civilizáciu. V tomto duchu na začiatku 30. rokov 20. storočia mohla slovenská kultúrna obec pocítiť duchovnú existenciu macedónskeho národa, keďže „cestopis etnomuzikologa a maliča Ludvíka Kuby (1863 – 1956) *Čtení o Makedonii* (1932) výrazne ovlivnil poznávaní makedonské země, její kultury a lidových písní, pak vydání rozsáhlé knihy *Lidové povídky jihomakedonské* (1932) byly pro českou, slovenskou i slovanskou etnografickou a slavistickou vědu v mnohém skutečným objevem. Sborník *makedonské vyprávěcí prózy*, který pocházel z pozůstalosti St. Verkoviče, opatřili komentářem Jiří Polívka (1858 – 1933) a ruský slavista Petr A. Lavrov (1856 – 1929)“⁶.

Špecifickosť a osobitosť slovensko-macedónskych literárnych vzťahov určovali na obidvoch stranách i ďalšie okolnosti, zvláštnosti vo vývine a charaktere literatúr. Macedónska literatúra počas dlhšej osmanskej nadvlády značne zaostala za európskym a slovanským vývinom. Macedónčina

---

medzi dvomi krajinami (Československo a Kráľovstvo Juhoslávia). Bol zatvorený v roku 1939, údajne kvôli (finančnej) racionalizácii československých diplomatických služieb. Avšak vzhľadom na to, že vtedy v Skopje nesídlilo veľa konzulátov, treba zdôrazniť nepopierateľný a zvýšený československý záujem o Macedónsko. Z týchto dôvodov Čech Jan Rychlík a Macedóнець Novica Veljanovski pripravili nedávno štyri knižné zväzky s československými diplomatickými dokumentmi, ktoré sa týkajú macedónskej otázky (publikácie vydal štátny archív Macedónskej republiky v Skopje). Vo viacerých z týchto dokumentov je jasne vidieť, že rozvinutá československá (stredo európska) diplomacia vedela často objektívne oceniť historické pomery týkajúce sa macedónskej otázky na Balkáne tým, že presvedčivo poukázala na to, že na tom území žije obyvateľstvo, ktoré je osobitné a odlišné aj od bulharského aj od srbského ľudu. Československá diplomacia sa pritom snažila zachovať neutrálnu pozíciu a nevyhnutnú rovnováhu v sporoch medzi Juhosláviou a Bulharskom, ktoré vznikali najmä kvôli celkom nevyriešenej macedónskej otázke, ale občas sa nedvojzmyselne hlásila k podpore macedónskych nacionálnych záujmov. Viaceré z tých dokumentov podpísali práve slovenskí diplomati a ďalší slovenskí pracovníci v československej štátnej službe, ktorí vtedy vykonávali diplomatickú službu v rámci spoločnej československej diplomacie (konzulát v Skopje, veľvyslanectvá v Belehrade a v Sofii). Pozri podrobnejšie: *Чехословачки дипломатски документи за Македонија (1919 – 1933)*. Книга 1. Избор и редакција: Новица Велјановски и Јан Рихлик. Скопје : Државен архив на Република Македонија, 2006, 359 стр.; *Чехословачки дипломатски документи за Македонија 1934 – 1939*. Книга 2. Избор и редакција: Новица Велјановски и Јан Рихлик. Скопје : Државен архив на Република Македонија, 2007, 435 стр.

⁵ Slovenská literárna veda napr. hodnotí historický vývin macedónskej literatúry do roku 1945 týmito slovami: „Svojimi začiatkami v druhej polovici 9. storočia n. l. je macedónska literatúra jednou z najstarších slovanských literatúr; ale keďže Macedónci čoskoro stratili národnú slobodu, vyvíjala sa diskontinuitne a oneskorene, len anonymná ľudová pieseň, hlboko odrážajúca život a históriu národa, bola ako ponorná rieka národného života a jeho kultúry“ (CHOMA, Branislav. *Macedónska literatúra*. In *Cesta na slovanský juh 1 (Južní Slovania a Slováci – Eseje a štúdie)*. Bratislava 1998, s. 91.

⁶ DOROVSKÝ, Ivan. *České země a Balkán: Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*. Brno 1973, s. 11. Kniha Ludvíka Kuby *Čtení o Makedonii (Cesty a studie z roků 1925 – 1927)*. *Družstevní práce*, 1932 vyšla nedávno aj v macedónčine. Pozri: КУБА, Лудвик. *Книга за Македонија (Патувања и студии од 1925 до 1927 година)*. Превод од чешки: Донка Даниловска Роус. Скопје 2007.

bola oficiálne kodifikovaná ako úradný jazyk až 2. augusta 1944, na rozdiel od kodifikácie (štúrovskej) spisovnej slovenčiny, ktorá sa uskutočnila na zasadnutí spolku Tatrín 26. – 28. Augusta 1844. Skutočnosť, že „macedónsky spisovný jazyk vznikol sto a vyše sto rokov po iných spisovných slovanských jazykoch sa nám zdá paradoxná, ak sa na ňu pozeráme z hľadiska dvoch známych historických faktov, ktoré vravia, že nárečie tejto južnej slovanskej krajiny sa stalo podkladom prvého spisovného jazyka Slovanov a macedónsky Ochrid bol ohniskom kultúry a vzdelanosti, strediskom rozkvetu literatúry ešte vtedy, keď sa naši predkovia už boli dostali do područia svojich susedov (...) Oneskorenosť vytvorenia spisovného macedónskeho jazyka nemôže nič meniť na skutočnosti, že jeho vznik bol zákonitý, taký zákonitý, ako vznik ktoréhokoľvek iného slovanského spisovného jazyka (...) V iných slovanských krajinách spisovné jazyky, ako hlavné determinanty moderných národov, vznikali v čase národného obrodzenia a buržoázných revolúcií v polovici 19. storočia i skôr. V ekonomicky a duchovno ubíjanom Macedónsku buržoázia bola prislabá na vybojovanie národnej samostatnosti. Po páde tureckého jarma Macedónsko sa stáva predmetom mocenských záujmov susedných buržoázných štátov, ktoré si ho rozdeľujú“⁷. Aj tento stav čiastočne vysvetľuje, prečo vytrvalé želanie a vôľa rozvíjať slovensko-macedónske literárne vzťahy bývali často nepomerne väčšie ako praktické možnosti až do roku 1945⁸. Ide o činiteľa oneskoreného literárneho vývinu, ktorý objektívne limitoval slovenský záujem o „macedónsku“ literatúru⁹. Len čo sa na-

⁷ HORÁK, Emil. Dvadsať rokov spisovnej macedónčiny. In *Slavica Slovaca*, roč. 1, 1966, č. 1, s. 75.

⁸ Branislav Choma zaznamenal, že dráma Jožko Pučík a jeho kariéra od slovenského autora Ivana Stodolu bola inscenovaná aj v Skopje pred rokom 1941. Túto drámu Ivana Stodolu preložil vtedy do srbochorvátčiny Andrej Vrbacký, resp. „v jeho preklade sa hral Jožko Pučík a jeho kariéra v medzivojnových juhoslovanských divadlách v Belehrade, Novom Sade, Skopje, Sarajeve, Banja Luke a Osijeku“ (CHOMA, Branislav. *Cesta na slovanský juh 2 (Prekladatelia a slovakisti)*. Bratislava 2000, s. 34. Zdá sa nám však, že pritom nešlo o drámu Jožko Pučík a jeho kariéra, ale pravdepodobnejšie o Stodolovu komédiu *Bankinghouse Khuvich and Comp.* (Stodola ju napísal po návrate z USA v roku 1933, jej inscenácia mala premiéru na Slovensku v roku 1935 a knižne vyšla v roku 1936), ktorá sa hrala v skopskom divadle v jeho poslednej aktívnej sezóne 1940/41 (v preklade s názvom *Банка Кувик и Комп.*), keďže sa táto sezóna musela nevyhnutne prerušiť začiatkom vojny 6. apríla roku 1941. Bližšie pozri: СТЕФАНОВСКИ, Ристо. *Театарот во Македонија*. Скопје 1990, стр. 279.

Takisto sa na Filozofickej fakulte v Skopje dňa 11. mája roku 1932 uskutočnila prednáška o Vysokých Tatrách pre poslucháčov geografického ústavu a potom sa premietal aj film o Vysokých Tatrách ako doplnenie k bežnému programu kina Vardar v Skopje dňa 1., 2. a 3. mája roku 1932, teda na pravoslávnu Veľkú noc. Tento film dostal vtedy československý konzulát v Skopje z Ministerstva zahraničných vecí Československa ako informatívno-propagačný materiál. Konzulát v Skopje ešte aktívne organizoval aj prednášky napr. o kultúrnom vývine Československa, o historickom dedičstve, ako aj o významných autoroch a dielach z československej literatúry. Pozri o tom viac: *Чехословачки дипломатски документи за Македонија 1919 – 1933*. Книга 1, ref., s. 312-314, 330-335. Následne v roku 1936 slovenský učiteľský spevácky zbor navštívil mesto Skopje. Denník Vardar v dňoch 25. – 27. 10. 1936 uverejnil článok s názvom „Vitajte nám, bratia Slováci“, potom text dr. Alekseja Jelačića, v ktorom sa nachádza stručný prehľad o dejinách Slovákov a ich zjednotení s Čechmi a napokon aj pozitívnu kritiku o koncertnom vystúpení speváckeho zboru. Viac o tom: *Чехословачки дипломатски документи за Македонија 1934 – 1939*. Книга 2, ref., s. 348-350.

⁹ Podľa Branislava Chomu si Macedóncov začal až po Ilindensko-preobraženskom povstaní v roku 1903 revolucionára Goce Delčeva (1872 – 1903) „všimáť bližšie Vajanský; po ňom v medzivojnových rokoch publicisticky Martin Rázus; novinár Aurel Styk. Za druhej svetovej vojny a tesne po nej sa nám dostávali o nich správy ako o partizánoch, potom o revolučnej organizácii EAM a jednotkách ELAS, bojujúcich proti gréckym monarchistom a o ktorých sa spievali aj pochodové pesničky, napokon aj o zemetrasení spustošenom Skopje“ (CHOMA, Branislav. O slovensko-macedónskych vzťahoch. In *Cesta na slovanský juh 1 (Južní Slovania a Slováci – Eseje a štúdie)*. Bratislava 1998, s. 58). Branislav Choma o novinárovi Aurelovi Stykovi (1900 – 1977) píše aj to, že „v medzivojnových rokoch často, aj niekoľkokrát do roka,

skytli priaznivejšie podmienky, bolo to obdobie macedónskej národno-demokratickej revolúcie počas druhej svetovej vojny, otázka vzniku spisovnej macedónčiny sa stala akútnou, čo sa dôrazne prejavilo v tom, že sa intenzívne začalo v širokom meradle písať po macedónsky, a to aj umelecká literatúra. Bola to teda doba vyvrcholenia snáh a zápasov o vlastný spisovný jazyk. V spravodlivo riešenej národnostnej otázke v povojnovej Federatívnej republike Juhoslávie bolo uzákonenie spisovnej macedónčiny a jej uznanie za národný jazyk macedónskeho národa už iba prirodzeným usmernením a realizáciou týchto dávnych snáh a zápasov. Preto sa po druhej svetovej vojne začína vytvárať v rovnakom čase medzi Slovámi záujem nielen o samotnú macedónsku literatúru, ale tiež o macedónsky jazyk ako nepochybný a originálny lingvistický komplex. Slovenské časopisy začínajú postupne informovať o kultúrnych udalostiach v Macedónsku. Prvý krátky článok s názvom *Nové Macedónsko* napísal Branislav Choma v denníku Pravda v roku 1947. O rok neskôr písal o kultúrnom živote Macedónov slovenský novinár Viliam Bartošovič v časopise *Bojovník*¹⁰ a v tom istom roku bol uverejnený v Národnej obrode aj článok o novej macedónskej literatúre od vtedajšieho belehradského korešpondenta Andreja Vrbackého¹¹. Nasledovali potom viaceré články niekoľkých autorov o macedónskych kultúrnych udalostiach v slovenskom (novosadskom) časopise o literatúre a kultúre *Nový život* a inde.

Keď najprv teda preberieme všetky slovensko-macedónske paralely – politické, jazykové, literárno-kultúrne – zisťujeme, že vo väčšine prípadov išlo o podobnosť v najzákladnejších a najvšeobecnejších faktoch: nepriaznivý politický osud, zápas o živý národný jazyk a identitu so špecifickou problematikou, rozmach národnej literatúry. Napriek tomu macedónska literatúra najmä do roku 1945 bola prijímaná ako niečo úplne odlišné od literatúry slovenskej. Neskorší vývoj macedónskej literatúry v celkom odlišných politických, hospodárskych, národných a kultúrnych podmienkach najviac ovplyvnil macedónsky básnik Kočo Racin (1908 – 1943), ale ten bol známy slovenskej kultúrnej verejnosti až neskôr – v období po druhej svetovej vojne, keď sa kontakt s macedónskym prostredím rozšíril a otvoril vplyvom, ktoré boli prepojené so zložitými historickými udalosťami. Tak napr. po druhej svetovej vojne vznikol aj macedónsky preklad hymnickej básne / piesne slovenského autora Samuela Tomášika (1813 – 1887) *Hej, Slováci* z roku 1938, ktorá je mimo Slovenska známa pod názvom *Hej, Slovakia* a označovaná ako všeslovanská hymna. Názov a incipit *Hej, Slovakia* resp. *Hej, Slovan* sa najskôr začal používať v češtine a z vyspelého českého prostredia sa pieseň v tejto podobe začala šíriť po celej Európe. Na území bývalej Juhoslávie bola Tomášikova pieseň populárna rovnako v medzivojnovom období, ako počas druhej svetovej vojny. Istý čas bola aj juhoslovanskou štátnou hymnou (v Srbsku až do roku 2006). Macedónskym

---

navštívil Juhosláviu a napísal o nej tridsať článkov a reportáží. Od roku 1936 z nich pripravoval knihu *Od severu k juhu*, ale vojna mu jej vydanie prekazila. Zvyčajne cestoval na reportáže do Macedónska vlakom, potom z Pécsu na Čiernu Horu taxíkom k priateľovi slovakistovi R. Kovijaničovi. Bol úprimným obdivovateľom Juhoslávie. Nezvyčajne mnoho písal o Macedónsku“ (CHOMA, Branislav. *Cesta na slovenský juh 2 (Prekladatelía a slovakisti)*). Bratislava 2000, s. 29.

¹⁰ *Bojovník* bol časopis Zväzu protifašistických bojovníkov. Novinár Viliam Bartošovič bol neskôr redaktorom bratislavského *Večerníka* a prekladal z juhoslovanských jazykov (ale aj z iných jazykov, a zrejme z iných jazykov prekladal aj „juhoslovanskú“ literatúru). Knižný preklad z juhoslovanských jazykov mu nevyšiel, ale hojne zásoboval periodickú tlač.

¹¹ Andrej Vrbacký v uvedenom článku o novej macedónskej literatúre informoval slovenskú kultúrnu verejnosť aj o tom, že „v Skopje majú dnes Macedónci tri nakladateľstvá – a to: Štátne nakladateľstvo, Kultúra a Nové pokolenie, ktoré doteraz vydali vyše 1. 700. 000 exemplárov kníh v macedónskom jazyku. Macedónski spisovatelia vydali vlni niekoľko zaujímavých kníh. Sdruženie macedónskych spisovateľov má sedem riadnych členov a osem kandidátov“ (VRBACKÝ, Andrej. *Nová macedónska literatúra. In Národná obroda*, roč. 4, Nedela – 11. 04. 1948, č. 84, s. 4).

prekladateľom Tomášikovej básne bol Georgi Stalev – Popovski (1930) – básnik, literárny vedec a univerzitný profesor, ktorý prekladal mnohých významných autorov.

Slovensko-macedónska spolupráca tak nadobudla najväčšiu stabilitu práve v literatúre. O tom svedčí aj fakt, že macedónski prekladatelia po druhej svetovej vojne venovali istú pozornosť aj autorom zo staršej slovenskej literatúry (nie iba súčasným literárnym tvorcom, ktorí začali publikovať po roku 1945, ale aj autorom z minulých storočí ako aj autorom aktívnych do roku 1945) a usilovali sa o čo najúplnejší obraz slovenskej literatúry v macedónskom recepčnom prostredí. Preto sa do macedónčiny preložili malé výbery aj z tvorby Karla Kuzmányho, Ludovíta Štúra, Sama Chalupku, Pavla Dobšinského, Svetozára Hurbana Vajanského, Pavla Országha Hviezdoslava, Ivana Kraska, Jána Smreka, Emila Boleslava Lukáča, Margity Figuli, Laca Novomeského a ďalších (podrobnejšie záznamy sme prezentovali v našej systematickej slovensko-macedónskej bibliografii 1945 – 2012, ktorá obsahuje dve hlavné časti: 1. macedónski autori a macedónska literatúra v slovenskej tlači, v kritických ohlasoch a v literárnovedných publikáciách v slovenskom a macedónskom jazyku; Macedónski autori v literárno-antologických publikáciách v slovenskom jazyku; Knižné vydania macedónskych autorov v slovenskom jazyku a 2. slovenskí autori a slovenská literatúra v macedónskej tlači, v kritických ohlasoch a v literárnovedných publikáciách v macedónskom a v slovenskom jazyku; slovenskí autori v literárno-antologických publikáciách v macedónskom jazyku; knižné vydania slovenských autorov v macedónskom jazyku).

Macedónskej literatúre sa po roku 1945 venovali niekoľkí slovenskí prekladatelia, od 70. rokov intenzívne František Lipka (1946) a Ján Jankovič (1943). Popredný prekladateľ a básnik František Lipka viackrát zdôraznil, že „naozajstný rozvoj macedónskej poézie nastal až po druhej svetovej vojne, keď sa kodifikoval aj macedónsky spisovný jazyk. Macedónska poézia, rovnako ako poézie iných juhoslovanských národov, začína reagovať na novú skutočnosť“¹². V povojnových rokoch 1945 – 1948 vyšlo na Slovensku veľmi málo článkov a prekladov z macedónskej literatúry. Výber bol poznačený povojnovou eufóriou, nástupom nových čias a budovaním inštitúcií. Po roku 1948 bola macedónska literatúra vnímaná v rámci československo-juhoslovanských vzťahov. Okrajoví a menej významní autori vychádzali iba ojedinele, dominovali texty významných autorov. Dôležité bolo, že preklady z macedónčiny sa z času na čas ocitli aj na stránkach rôznych časopisov, čo macedónsku literatúru a literatúru národov Juhoslávie politicky legalizovalo v celej slovenskej tlači. Nesmieme však zabúdať ani to, že po skončení roztržky až do roku 1989 pretrvávalo v týchto vzťahoch isté ideologické napätie. Vo veľkej miere existoval aj tzv. „prekladateľský pragmatizmus“ vo vzťahu k vydavateľom, dôraz sa kládol najmä na to, aby ideovo žiadané diela boli od autorov, ktorí písali novátorsky, invenčne a umelecky pôsobivo. Pragmatizmus spočíval aj v tom, že prekladatelia napriek monopolizácii vydavateľskej činnosti distribuovali diela významných autorov do niekoľkých vydavateľstiev. V týchto súvislostiach treba zdôrazniť, že napr. novosadské vydavateľstvo Obzor / Kultúra bolo veľmi produktívne, a preto treba pripomenúť, že niekoľko umelecky a ideovo významných prekladov z macedónskej literatúry do slovenčiny vyšlo v bývalej Juhoslávii (vo Vojvodine), ale ich prienik na Slovensko bol minimálny. Spoluprácu vydavateľstiev zo Slovenska a bývalej Juhoslávie však „treba chápať ako doklad jednoty a celistvosti slovenskej kultúry“¹³.

Diela macedónskych (a vôbec juhoslovanských) autorov nesmeli na Slovensku po roku 1948 vychádzať knižne. Bránili tomu mnohé mimoliterárne a mimokultúrne faktory spôsobené Informbyrom. Politický odmäk nastal po roku 1956. Ale vojvodinskí Slováci boli aktívni v celom povojnovom období, neskôr sa vo veľkej miere zaslúžili aj o prienik macedónskej literatúry

¹² LIPKA, František. Na prahu nového obdobia. In *Revue svetovej literatúry*, roč. 26, 1990, č. 4, s. 2.

¹³ JANKOVIČ, Ján. *Slovník prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny*. Bratislava 2005, s. 43-44.

a kultúry do československého prostredia. Prostredníctvom novosadského vydavateľstva (Obzor v koedícii s bratislavskými Mladými letami) bol publikovaný prvý knižný preklad z macedónskej literatúry do slovenčiny. Išlo o prvú časť románovej trilógie Vidoea Podgorca (1934 – 1997) pre deti a mládež s názvom *Biely cigánik / Белото циганче* (1970) v preklade Márie Topoľskej. Knihu prijala literárna kritika kladne, najmä u dolnozemsých Slovákov. Jej druhé vydanie vyšlo v roku 1986 pod záštitou Ústavu pre vydávanie učebníc v Novom Sade. V priebehu 70. rokov sa na Slovensku pripravil preklad diela prozaika a dramatika Borisa Višinského *Виножито* (1972), ktorý vyšiel pod názvom *Dúha* (1975), kritika ho prijala tiež veľmi pozitívne. Tretou macedónskou prozaickou knihou v slovenskom jazyku bola zhodou okolností znova kniha pre deti a mládež – *Priatelja Bon a Bona / Пријателите Бон и Бона* (1978) od Olivery Nikolovovej, v preklade Jána Jankoviča¹⁴. O dva roky neskôr vyšiel zároveň aj slovenský preklad románu Božina Pavlovského *Дува* pod názvom *Hotel Dúha* (1980). V Macedónsku boli v tomto desaťročí zo slovenskej literatúry opätovne knižne vydané diela Kláry Jarunkovej, Petra Kováčika a Ruda Morica.

Slovensko-macedónske vzájomné vzťahy sa v období 70. rokov rozvíjali pomerne aktívne i napriek tomu, že v nich prevládala slovenský dobový schematizmus¹⁵. Slovenský autor bol v tomto období autorom výsostne angažovaným, pretože jeho ideovo-umelecké snaženie celkom evidentne korešpondovalo s mravným ideálom spoločnosti, ktorá si za cieľ svojho ideového programu zvolila úsilie integrovať individuálny a sociálny záujem človeka. Po tomto období prestala slovenská prekladová kultúra zápasiť o slobodu interpretácie. Výber bol limitovaný typmi interpretačného vedomia, ktoré sa malo utvárať prekladom a zároveň živým čitateľským záujmom, požiadavkami už sformovaného trhu alebo jednoducho zárobkom. Sformovala sa a realizovala slovenská „požiadavka“ na macedónske diela, ktoré prichádzali s kritikou dogmatizmu. Slovenská prekladová produkcia macedónskej literatúry bola však značne protirečivá a v porovnaní s prekladmi z ostatných juhoslovanských literatúr veľmi zaostávala, čo súvisí s nedostatkom informácií a odborníkov, preto potrebovala oveľa viac času na presadenie sa a vyplnenie prázdnych miest. Poukazuje na to i neujasnenosť vo výbere. V prekladovej produkcii sa vyskytovala aj protirečivosť – vydávanie významných i okrajových autorov, teda aktuálnou sa stala potreba nachádzať spôsoby a možnosti

¹⁴ Nie dlho po publikovaní slovenského prekladu knihy *Priatelja Bon a Bona* bola na TV Košice emitovaná aj televízna trilógia spracovaná podľa predlohy tohto diela Olivery Nikolovovej.

¹⁵ Treba priznať, že obdobie 70. rokov minulého storočia pomerne dosť prispelo k podpisovaniu niektorých dôležitých administratívnych zmlúv medzi krajinami v oblasti kultúry, a tým aj k zblížovaniu oboch kultúr. Tak sa napr. v Bratislave od 15. 9. do 25. 9. 1973 uskutočnili dni macedónskej kultúry a podľa princípu reciprocity aj dni slovenskej kultúry v Macedónsku. K tomuto podujatiu vydalo vydavateľstvo Obzor pre Slovkoncert v Bratislave propagačný bulletin v náklade 2000 výtlačkov. Do tlače ho pripravil Dr. Ján Siracký. Ďalšie aktivity v tejto oblasti sú podrobne uvedené napr. aj v dokumente o kultúrnych vzťahoch Československa a Socialistickej republiky Macedónska, ktorý vtedajší slovenský veľvyslanec Jozef Nálepka z československého veľvyslanectva v Belehrade zo dňa 11. 6. 1975 poslal na Ministerstvo zahraničných vecí v Prahe. Veľvyslanec Nálepka považuje túto spoluprácu za dobrú: svedčila o tom napr. návšteva macedónskej univerzitnej delegácie v Bratislave, potom návšteva rektora Univerzity Komenského koncom júna roku 1975 v Skopje, pričom boli podpísané zmluvy o spolupráci; zvýšený záujem o spoluprácu v oblasti divadla, prekladu literárnych diel; záujem o účasť macedónskych spisovateľov na literárnych akciách v ČSSR a recipročne – účasť českých a slovenských básnikov na Stružských večerach poézie. Bola uskutočnená tiež oficiálna dohoda o výmene kníh a knihovníkov medzi univerzitnou knižnicou Sv. Klimenta Ochridského v Skopje s Univerzitnou knižnicou v Bratislave a so Slovenskou národnou knižnicou v Martine; napokon vyslali aj napriek požadovanej pomoci z bulharskej strany na ambasády socialistických krajín o ignorovaní vedeckého sympózia aj trojčlennú československú delegáciu na seminár o živote a diele K. P. Misirkova. Slovenskú stranu zastupoval akad. Eugen Pauliny. Pozri viac: *Чехословачки дипломатски документи за Македонија 1939 – 1975*. Книга 3. Избор и редакција: Новица Велјановски и Јан Рихлик. Скопје 2008, стр. 452-459.

ako začať s vydávaním reprezentačnej macedónskej literatúry. V povojnových a nasledujúcich rokoch sa menia tendencie vo výbere. Ich výsledkom bola väčšia tematická aj umelecká pestrosť titulov.

V 60. rokoch sa však našli perspektívne cesty, ktoré sa špecificky uplatnili v nasledujúcom desaťročí. V 60. rokoch sa u vojvodinských Slovákov najviac začala rozvíjať literárna kritika a literárna história, ktorá skúmala macedónsku problematiku aj z hľadiska prijímajúcej strany. Vymanila literárne diela z dogmatických a schematických interpretácií, odkryla ich pre čitateľov. Do recepcie macedónskej literatúry výraznejšie vstúpil prijímajúci hodnotiaci subjekt. Rýchlo a jednoznačne sa presadila interpretácia macedónskej literatúry z hľadiska prijímajúceho literárneho kontextu. Vypracovala sa metóda kritickej interpretácie macedónskej literatúry zo stanoviska prijímajúceho kontextu. K takej metóde kritickej interpretácie macedónskej literatúry a prekladu viedlo hľadanie spoločných a podobných javov vo vývinových procesoch od konca 50. rokov.

Pre slovensko-macedónske literárne vzťahy bolo príznačné stimulovanie národnej literárnej individuality, ku ktorej môžeme priradiť aj analógiu kodifikácie macedónskeho a slovenského jazyka, rozmachu literatúry v oboch národných jazykoch. Niektoré slovenské reprezentatívne a zakladateľské diela tohto smeru boli však pre Macedóncov priveľmi špecifické svojou tematikou a problematikou. Typickými dielami slovenskej literatúry orientovanej na život ľudu, ktoré boli neskôr preložené do macedónčiny, boli romány Petra Jaroša – *Tisícročná včela* (*Илјадогодишната пчела*, 1989) a Šikulovi *Majstri* (*Мажстори*, 1995).

Tzv. „nežná revolúcia“ v novembri 1989 v Československu ako aj rozpad Juhoslávie (1991) priniesli demokratizačné tendencie, ktoré spôsobili množstvo prevratných zmien takmer vo všetkých oblastiach spoločenského života. Tieto zmeny sa odrazili aj v literatúre. Pád komunizmu predstavoval zmenu, vznik nového slovenského a macedónskeho štátu ovplyvnil aj vzájomné vzťahy, čo prinieslo aj ich prehodnocovanie, ale nie administratívnymi, lež kultúrno-politickými metódami. Prehodnocovanie sa na jednej i druhej strane pociťuje ako povinnosť a bytostná, existenčná nevyhnutnosť.

Tak napr. v rokoch 1990 – 1991 vzniká antológia macedónskej súčasnej poézie na Slovensku a antológia súčasnej slovenskej poézie v Macedónsku, ktorých zostavovateľom je František Lipka (Prvá antológia súčasnej poézie Československa bola publikovaná v Struge ešte v roku 1983). Z hľadiska terajšieho stavu celého systému slovensko-macedónskych kultúrnych vzťahov treba objektívne preskúmať ich nedávnu minulosť. Vzhľadom na preklad a recepciu poskytuje v tomto systéme najzaujímavejšiu škálu javov práve oblasť literatúry. Nie je jednoduché poukázať na to, čo usúvzťažnilo kultúrne vzťahy oboch národov. Nové spoločenské podmienky v 90. rokoch 20. storočia priniesli aj slovenský záujem o macedónsku literatúru. Demokratické tendencie podmienené slobodou a odideologizovaním nebolo však možné realizovať v plnom rozsahu, lebo sa zúžil inštitucionálny priestor a obmedzili možnosti priamych kontaktov s krajinami juhovýchodnej Európy (výmena periodík a publikácií, vzájomné návštevy, publikovanie štúdií a článkov). Záujem vedeckých pracovníkov sa sústreďoval na svetové literatúry, ktorých prienik na Slovensko bol v predchádzajúcich desaťročiach usmerňovaný a potláčaný. Niektorí juhoslovanisticky orientovaní slovenskí vedci a prekladatelia sa v minulosti sústredili na chorvátsku literatúru, v oveľa menšom rozsahu sa venovali srbskej a v minimálnej miere slovinskej literatúre, macedonistika tak zostávala bokom. Slobodná voľba, ale aj pragmatizmus, sa najvýraznejšie prejavili vo výbere tém a žánrov. Otvorili sa však nesporne aj možnosti, ktoré v predchádzajúcich desaťročiach nejestvovali. Vedci ani prekladatelia neboli politicky ani mocensky usmerňovaní, mohli individuálne spolupracovať so zahraničím, doma i v cudzine mali viac príležitostí získať prostriedky na rozmanité aktivity a projekty.

Veľký dopad na takúto situáciu mala aj politická a vojenská situácia na Balkáne. Dôležitejšie než politické aspekty boli však rozdielne ekonomické možnosti jednotlivých krajín. Toto

konštatovanie potvrdzuje čiastočne aj istý pokles záujmu slovenských bádateľov o Macedónsko ako o krajinu, ktorá nebola v epicentre balkánskeho vojenského a politického konfliktu, ale zároveň nebola ani ekonomicky silná, ako to bolo napr. v prípade Slovinska. Na publikačné možnosti výrazne vplývala komercionalizácia, ktorá zúžila priestor v periodickej tlači a spôsobila aj pokles počtu knižných prekladov beletrie. Preto sa macedónska krajina v slovenskej balkanistike dostala do „skupiny krajín s minimálnym, resp. menším počtom bibliografických záznamov a zúženým, resp. nevyváženým tematicko-žanrovým záberom“¹⁶.

Vzhľadom na to, že aj slovenská literatúra ako literatúra málo rozšíreného jazyka v cieľovej macedónskej kultúre nebola veľmi známa, je dôležité aj to, kto ju prekladom sprostredkoval. Zatiaľ čo rad prekladateľov zo srbčiny, chorvátčiny, slovinčiny a macedónčiny boli vojvodinskí slovensko-srbskí bilingvisti, v prípade prekladania zo slovenčiny do macedónčiny sa ako vhodnejšie ukázalo, že prekladatelia neboli bilingvisti, ani slovensko-macedónski, ani česko-macedónski, ale boli Macedónci z Macedónska. V Macedónsku sa osvedčilo, ak slovenské texty uvádzal človek zvučnejšieho mena z literárneho sveta prijímajúcej kultúry, teda niekto, kto predstavoval osobnostnú záruku hodnoty sprostredkovaného diela – evidentné je to v prípade literárneho vedca Milana Ďurčinova, ktorému patrí najväčšia zásluha pri predstavovaní Ďurišinovho diela v macedónskom literárno-vedeckom prostredí a v prípade literárnej vedkyne Very Janevej-Stojanovičovej, ktorá prekladala diela slovenskej literárnej vedy a písala o nich odborné články, najmä o skutočných prozaických hodnotách, ktoré ponúkala slovenská povojnová literatúra, ale písala aj o iných fenoménoch slovenskej literatúry.

Nové podmienky vyžadujú pokus o nové rekonštruovanie obrazu stavu slovenskej a macedónskej prekladovej literatúry bez predchádzajúcich obmedzení, ktoré vychádzali z politických a ideologických dogiem, z priestoru mimo literárnych a estetických kritérií. V dnešných okolnostiach je to najprirodzenejšia cesta, keďže dôkazom zmeny vzťahov slovenských čitateľov k macedónskym autorom a macedónskych čitateľov k slovenským autorom nie je blahosklonnosť a rezervovanosť, ale to, že slovenská či macedónska kniha sa kupuje a číta nie z „bratskej povinnosti“, ale pre súkromné potešenie. Po roku 1993 sa teda dostávajú slovenská a macedónska literatúra do nových koláží a slovensko-macedónske literárne vzťahy sa začínajú posúvať do nových súvislostí.

Treba však stále mať na zreteli fakt, že celý korpus slovenskej a macedónskej literárnej tvorby po roku 1945 sa vyznačuje mimoriadnou dynamikou, rýchlym striedaním umeleckých štýlov, postupov a poetík. Novšia slovenská a najmä macedónska literatúra za veľmi krátky čas stihla prejsť k oveľa zložitejším formám, využívajúc skúsenosť moderných európskych literatúr 20. storočia. Tento proces bol búrlivý, plný dynamických premien, ale aj digresíí a krajností ako výrazu úsilia v čo najkratšom čase uviesť to, čo desaťročia a storočia absentovalo. Moderná macedónska literatúra tak dosahuje aj v slovenskej recepcii okrem pestrého a plnohodnotného spektra nových umeleckých impulzov tiež vysoké estetické kvality. Macedónska literatúra v 2. polovici 20. storočia využíva moderné svetové skúsenosti, s ktorými boli iné, rozvinutejšie balkánske a stredoeurópske literatúry oboznámené už od začiatku minulého storočia. Macedónska literatúra sa tak dočkala po dlhých obdobiach obmedzenosti svojej všestrannej emancipácie aj v očiach Slovákov. Slovenská kultúrno-prekladateľská recepcia tak potvrdila internacionalizáciu jej literárnej komunikácie a ocenila úsilie o synchronnosť jej umeleckého vývinu s ostatnými juhoslovanskými a európskymi literatúrami.

Podobné historické osudy oboch národov vytvorili po roku 1945 pocit spolupatričnosti a v ich vzťahoch sa tak odrazila skutočnosť príznačná pre Slovanov vôbec: riadenie sa srdcom a citom, čo možno označiť aj ako sentimentálno-romantický prazáklad našich kultúrnych a literárnych

¹⁶ JANKOVIČ, Ján. Slovenská literárna veda (1991-2000). In *České a slovenské odborné práce o jihovýchodní Evropě (Bibliografie za léta 1991-2000)*. Brno 2003, s. 309.

vzťahov. Citové a rozumové putá udržiavali kontinuitu vzťahov aj v nepriaznivých obdobiach, tvorili a tvoria východisko pre umelecký preklad. Tradícia a spoločné idey boli hnacou silou všeobecných i literárnych vzťahov. Pri podobnosti historických osudov, pri spoločných koreňoch v európskej kultúre a vzdelanosti neboli na preklady diel z macedónskej literatúry na Slovensku a zo slovenskej literatúry v Macedónsku vždy rozhodujúce estetické, čisto literárne pohnútky. V slovenských priestoroch musela literatúra dlhodobo plniť tie funkcie, ktoré v iných prostrediach plnila politika, čo sa odráža aj v literárnych vzťahoch a preklade. Na prelome 60. a 70. rokov nastúpila tzv. „normalizácia“, čo znamenalo ráznu cezúru, dokonca svojrázny návrat späť. Avšak útlm publikovania prekladov macedónskej literatúry v slovenskej periodickej tlači 70. a 80. rokov nemožno vysvetľovať iba politikou normalizácie. Príčin bolo zrejme viac, lebo v tomto období časopisecky vychádzali preklady macedónskej prózy, knižné preklady próz a drám a divadlo hralo aj macedónsku drámu Tome Arsovského (1928 – 2007).

Napokon, v rôznych bibliografiách sa dá zistiť aj to, že prekladatelia, ktorí aktívne prekladali macedónsku literatúru v 60. rokoch, boli vtedy vyťažení prekladmi zo srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny. Možno podstatnejšie je to, že v 90. rokoch sa výrazne zmenila situácia v periodickej tlači a v spoločnosti. Na jednej strane voľnosť a demokracia znamenali ideálne podmienky pre slovensko-macedónske vzťahy, ktoré sa mohli rozvíjať v rámci spolupráce samostatných, tentoraz už demokratických štátov. Avšak na strane druhej sa v rámci globalizačných a ekonomických podmienok musela modifikovať aj situácia recepcie macedónskej literatúry na Slovensku, čo platí v menšej miere aj pri okolnostiach prijímania slovenskej literatúry v Macedónsku. Preto treba bez obáv priznať, že „skromnú a krutú bilanciu v nových pomeroch bude ťažko vylepšovať. Ak, tak iba skromne, časopisecky. Ale ostáva dúfať, že sa zvýši frekvencia, že v častejších oknách do macedónskej poézie sa podarí pre slovenského čitateľa sprostredkovať modernú senzibilitu tejto poézie, ktorá sa spravidla *nehanbí za tradíciu národa. Národa, ktorému chcú uprieť nos medzi očami: jeho meno a tým aj jeho svojbytnosť, dokonca až existenciu*. Aj dnešná kvapka macedónskej poézie potvrdzuje, že existuje starobylý Ochrid, že macedónski básnici majú schopnosť prihovárať sa svetu aj inokedy ako počas trvania famózných, nezabudnutelných Stružských večerov poézie, na ktoré prichádza celý svet, aby vzdal hold Slovu a Macedónsku“¹⁷. Preto teda preklad a prekladateľská činnosť zohrávajú nesporne významnú úlohu v kultúrnom i materiálnom rozvoji každého národného kolektívu. Vzájomná slovensko-macedónska literárna a kultúrna recepcia svedčí o tom, že treba aj z tohto hľadiska pristupovať k výskumu a funkcii, nanovo zdôrazňujúc práve tento integračný faktor.

Z tých dôvodov by sme radi verili, že na oboch stranách stále vládne presvedčenie, že práve malé národy majú plné morálne právo zohrať pokrokovú úlohu v dejinách i v súčasnej Európe, lebo ich záujmy nemôžu vždy určovať záujmy moci. V tomto príspevku o slovensko-macedónskych literárnych, kultúrnych a jazykových vzťahoch po roku 1945 sme aj preto chceli zdôrazniť, že literatúry malých národov sú oveľa užšie spojené so všeobecným národným životom a aktuálnymi otázkami národno-spoločenského charakteru než literatúry veľkých národov. Obojstrannou úlohou bude preto aj naďalej vysvetľovať podobnosti a rozdiely, ako aj odhaľovať, ukazovať textové a kultúrne súvislosti medzi týmito dvomi literatúrami. Preto sa zdá, že z hľadiska terajšieho stavu celého systému slovensko-macedónskych literárnych, kultúrnych a jazykových vzťahov a kontaktov, ktoré samozrejme pretrvávajú aj dnes, treba objektívne preskúmať ich nedávnu minulosť. Nie je jednoduché poukázať na to, čo usúvzťažňovalo vzťahy oboch týchto národov, pretože literatúry tzv. malých národov sú oveľa užšie spojené so všeobecným národným životom a aktuálnymi otázkami národno-spoločenského charakteru než literatúry tzv. veľkých národov. Obojstrannou úlohou bude preto aj naďalej vysvetľovať podobnosti a rozdiely, ako aj odhaľovať, ukazovať textové

¹⁷ JANKOVIČ, Ján. Pár kvapiek zo starobylého Ochridu. In *Literárny týždenník*, 1994, č. 13, s. 8-9.

a kultúrne súvislosti medzi týmito dvomi literatúrami. My sme tradíciu týchto národných vzťahov chápali na nevyhnutnom slovanskom pozadí a tradíciu v oblasti umeleckého prekladu zas ako súčasť integračného a intelektuálneho pohybu v Európe. Dejiny slovensko-macedónskych vzťahov, ani dejiny prekladateľstva sa nekončia. Autori a prekladatelia zo slovenskej, ako aj z macedónskej strany určite budú pokračovať v písaní aj prekladaní nových textov, takže sa naďalej budeme môcť tešiť na tradične dobré slovensko-macedónske a macedónsko-slovenské vzťahy.

Na záver tohto príspevku ešte raz poukazujeme na bibliografiu, ktorá poskytuje globálny prehľad o doterajších slovensko-macedónskych vzájomných knižných a časopiseckých prekladoch, ako aj o novinových článkoch od roku 1945 do roku 2012. Bibliografia, ktorá sa v plnom rozsahu (1945 – 2008, 1945 – 2012) nachádza v našich knihách *Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy* (Bratislava, 2009) a *Словакистички книжевни согледби – студии и интерпретации* (Скопје, 2012), si navyše udržiava osobitné poslanie a postavenie a snaží sa byť aktívnym, spoľahlivým a univerzálnym dokumentom o minulosti a prítomnosti oboch národov.

SUMMARY: RECIPROCAL EXPLORATION OF IDENTITY: SLOVAK-MACEDONIAN LITERARY, CULTURAL AND LINGUISTIC RELATIONS IN THE 20TH CENTURY AND BEYOND. The main aim of the paper is to present a literary-historical analysis of the Slovak-Macedonian literary, cultural and linguistic relations in the 20th century and beyond. The study offers an overview of the history of literary translation which has had a major impact of the nature of the Slovak-Macedonian literary and linguistic associations. Other forms of contacts, especially of cultural and historical character, are mentioned as well. Finally, a detailed survey of bibliography is included, which covers the variety of Slovak-Macedonian literary relations. These also include translations and book reviews from 1945 to 2012. The research aims to be a complete as well as an objective picture of the interests, position and development of the Macedonian Studies and cultural thought in Slovakia. As the study reveals, there exist various forms of contacts between Macedonian and Slovakian Studies, results of many years of cooperation between the two cultures. The study has been written as part of the author's intense interest in the promotion of mutual literary, cultural and linguistic ties between the Slovaks and Macedonians and in the growth of dynamic creative communication in the future. In the study, the connections between Slovak and Macedonian literature and culture are meant to be mutual connections as well as complexities of mutual dynamics, which bring the two literatures and languages closer to the position of their own self-recognition, but which also incorporate them in a wider inter-literary and intercultural process. In that sense, the terms 'contacts' and 'identity' should be understood as general terms which in the comparative assessment of both literatures and languages serve as a means to measure the developmental questions of the genesis and of the relations in their socio-cultural continuity.

doc. PhDr. Zvonko Taneski, PhD.
 Fakulta cudzích jazykov Univerzity FON v Skopje
 Ul. Kiro Gligorov b. b.
 1000 Skopje
 Macedónska republika
 zvonko.taneski@fon.edu.mk